bir çizgi gibi doğru olan yol hakkında kullanıldığını, bundan dolayı hak ve hakikat yoluna sırât-ı müstakîm denildiğini belirtir (*el-Müfredât*, "ḳvm" md.).

Sırât-ı müstakîm terkibi otuz üç âyette yer almaktadır. Ayrıca sırât iki âyette "müstakim" mânasındaki "seviy" ve aynı anlamdaki "sevâ'" (sevâü's-sebîl) kelimesiyle kullanılır. Bu terkip geçtiği âyetlerin bir kısmında Allah'ın doğru yol ve istikamet üzere olduğunu (Hûd 11/56), O'nun dilediğini bu yola ileteceğini (el-Bakara 2/142, 213; el-Mâide 5/16; el-En'âm 6/39; Yûnus 10/25), peygamberleri ve inananları doğru yola ulaştırdığını (el-En'âm 6/87, 161; en-Nahl 16/121; el-Hac 22/54; es-Sâffât 37/118) bildirmekte; bazı âyetlerde ise Resûl-i Ekrem'in insanları doğru yola davet ettiği (Âl-i İmrân 3/51; el-En'âm 6/153; el-Mü'minûn 23/73; eş-Şûrâ 42/52) ve Kur'an'ın insanı doğru yola ilettiği (el-Mâide 5/16) vurgulanmakta ve şeytanın doğru yola girilmesine engel olmaya çalıştığı ifade edilmektedir (el-A'râf 7/16). Aynı âyet grubunda Allah'ın ipine sımsıkı sarılma (Âl-i İmrân 3/103), O'na kulluk etme (Âl-i İmrân 3/51; Meryem 19/36; Yâsîn 36/61; ez-Zuhruf 43/64) ve Peygamber'e uyma (ez-Zuhruf 43/61) sırât-ı müstakîm üzere olmanın temel ilkeleri şeklinde zikredilmiş, bazı âyetlerde adaletle doğru yol arasındaki yakın irtibata dikkat çekilmiştir (en-Nahl 16/76). Fâtiha sûresinde geçen sırât-ı müstakîm "kendilerine nimet verilenlerin yolu" şeklinde açıklanmıştır. Bu ifade, ilâhî nimete mazhar kılınanların takip ettiği yolun özelliklerini belirten âyetle birlikte (en-Nisâ 4/69) değerlendirildiğinde sırât-ı müstakîmin peygamberlerin, doğruların, şehidlerin ve sâlihlerin yolu olduğu söylenebilir. Buna göre sırât-ı müstakîme "dinde öncülerin takip ettiği yol" anlamı da verilebilir.

Hadis kaynaklarında, Resûlullah'ın teheccüd namazına başlarken yaptığı duada Allah'a, "Sen dilediğini sırât-ı müstakîme erdirirsin" şeklinde niyazda bulunduğu nakledilmektedir (Müslim, "Müsâfirîn", 200). Ayrıca onun sırât-ı müstakîmi Kur'an (Tirmizî, "Feżâ'ilü'l-Ḳur'ân", 14) ve İslâm (*Müsned*, IV, 182) olarak yorumladığı rivayet edilmektedir. Resûl-i Ekrem toprak üstünde bazı hatlar çizerek sırât-ı müstakîmi açıklamış, bu tür somut açıklama yöntemiyle sırât-ı müstakîmin diğer peygamberlerin yollarıyla ilgisini göstermek istemiş, ardından bunların hepsinin Allah'a götürdüğünü belirtmiş, ancak kendi yolunu diğerlerinden ayırmak amacıyla, "İşte benim doğru yolum!" demiştir (İbn Mâce, "Muḳaddime", 1).

İslâm âlimleri, yukarıdaki nasların ışığında sırât-ı müstakîmin mâna ve muhtevasını belirlemeye çalışmışlardır. Bunlar arasında Allah ve resulüne uyma, Allah'ın kitabı, İslâm, iman, din, hak, cenneti hak etmiş olanların yolu, kurtuluşa ulaştırıp cennete götüren yol, Peygamber ile onun arkasından gelen iki halifenin yolu gibi yorumlar zikredilebilir. Ancak etimolojisinden hareketle yapılacak en kapsamlı tanım "aşırılığa kaçmayan doğru yol" şeklindedir. Âlimler, kişinin her durumda ve her zamanda sırât-ı müstakîm çizgisinden sapmadan yaşamasının güçlüğünü dikkate almış, bu sebeple olabildiğince istikamet sahibi olmayı tavsiye etmiştir. Gazzâlî, Kur'ân-ı Kerîm'de kurtuluş için sırât-ı müstakîme yakınlığın yeterli görüldüğünü belirtmiş (krş. et-Tegābün 64/16), bunun için her müminin günde on yedi defa (beş vakit namazın farzlarında), "Bizi sırât-ı müstakîme ulaştır" (el-Fâtiha 1/6) niyazında bulunmasının gerektiğine dikkat çekmiştir (*İḥyâ'*, III, 63-64). Sırât-ı müstakîm, kulun Allah'tan başka her şeyden yüz çevirerek bütün duygu ve düşüncesiyle O'na yönelmesi, musibetlere sabretme gibi davranışlarla peygamberlere uyması şeklinde de açıklanmıştır (Fahreddin er-Râzî, I, 206). Kaynaklar bu tabiri "aklın ve dinin rehberliğinde kulluk yolunda yürüme", "eğriliği ve sapması olmadan varlığını sürdüren, içinde çelişkiler bulunmayan mânevî yol" olarak da tanımlamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de "Allah'a ortak koşmamak, anaya babaya iyilik etmek, evlâtlarının canına kıymamak, her türlü kötülük ve iffetsizlikten uzak durmak, yaşama hakkına saygı göstermek, yetim malına yaklaşmamak, ölçü ve tartıda dürüst olmak, yalan söylememek, Allah'a verilmiş olan ahde vefâ göstermek" şeklinde özetlenebilecek olan belli başlı dinî ve ahlâkî görevler sıralandıktan sonra bunlara riayet etmenin Allah'ın dosdoğru yolu (sırât-ı müstakîm) olduğu, başka yollara sapmadan bu yolda yürümenin gerektiği bildirilmektedir (el-En'âm 6/151-153). Buna göre sırât-ı müstakîm müminler için İslâm dışı her türlü inançtan, Kur'an ve Sünnet'e aykırı davranışlardan uzak durarak yaşamını sürdürme idealini ifade etmektedir (ayrıca bk. HİDÂYET; İSTİKAMET).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "ḳvm", "ṣrṭ" md.leri; *et-Taʿrîfât*, "istiḳāmet" md.; *Kāmus Tercümesi*, IV, 459; M. F. Abdülbâkī, *el-Muʿcem*, "ṣrṭ" md.; *Müsned*, IV, 182; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, Beyrut 1420/1999, I, 103-107; Mâtürîdî, *Teʾvîlâtü'l-Ḳurʾân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), Ankara 2005, I, 21-23; Gazzâlî, *İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn*, Beyrut 2000, III, 63-64; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-aʿyün*, s. 384-385; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, Beyrut 1421/2000, I, 205-210; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳurʾân* (nşr. Hânî el-Hâc), Kahire, ts., I, 35-38; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 119-133; İrfan Başkurt, *Kur'an Açısından Din Eğitiminde Adalet Ölçü Denge -Sırât-ı Müstakîm-*, İstanbul 2000, s. 39-76; Remzi Kaya, *Kur'ân'da İstikâmet*, Bursa 2005, s. 1-63; G. Monnot, "Ṣirāṭ", *EI²* (İng.), IX, 670.

HÜLYA ALPER

SIRÂT-ı MÜSTAKÎM

(صراط مستقيم)

***Sebîlürreşâd* dergisinin ilk adı**

(bk. SEBÎLÜRREŞÂD).

SIRBİSTAN

Güneydoğu Avrupa'da ülke.

I. FİZİKÎ ve BEŞERÎ COĞRAFYA
II. TARİH
III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Balkan yarımadasında bulunan Sırbistan kuzeyde Macaristan, doğuda Romanya ve Bulgaristan, güneyde Makedonya ve Kosova, güneybatıda Karadağ, batıda Bosna-Hersek ve Hırvatistan ile komşudur. Yüzölçümü 77.474 km², nüfusu 2002 nüfus sayımına göre 7.498.000'dir (Kosova hariç). Ülkenin başşehri Belgrad (1.576.124), diğer önemli şehirleri Novi Sad (299.294), Niş (250.518), Novi Beograd (217.773), Zemun (191.645), Kragujevac (175.802), Çukarica (168.508), Leskovac (156.252), Palilula (155.902) ve Subotica'dır (148.401).

I. FİZİKÎ ve BEŞERÎ COĞRAFYA

Sırbistan'ın güney ve doğu kesimlerinde dağlık ve engebeli alanlar geniş yer kaplar. Doğuda Bulgaristan ve Romanya sınırı boyunca uzanan ve Transilvanya Alpleri ile Balkan dağlarının batı uzantılarını birleştiren bir dağlık kütle bulunur. Yükseltisi yer yer 2000 metreyi aşan ve çoğu yerde faylarla parçalanan bu dağlık kütle ulaşımın belli geçitlerden yapılmasını zorunlu kılar. Ülkenin güneyinde ve batısında yer alan ve genellikle kalkerli kayaçlardan oluşan Dinar Alpleri'nin üzerinde karstik (kalkerli araziye özgü) şekiller yaygındır. Bu dağlık alanların arasında kalan ülkenin orta kesiminde yüksek platolar, 1100-1400 m. yükseklikte yuvarlak tepeler ve dik yamaçlarla ayrılmış çukur ovalar bulunur. İrili ufaklı çukur ovalar üçüncü zamanın sonuna kadar tatlı su gölleriyle kaplıydı. Üçüncü zaman sona ererken akarsular göllerin suyunu boşaltarak ortadan kalkmalarına ve

yerlerinde çukur ovaların meydana gelmesine sebep olmuş, bunu yaparken de onları birbirinden ayıran dağlarda derin boğazlar açmıştır. Ülkenin kuzeyinde Macar ovalarının uzantısı durumunda olan Voyvodina bölgesi verimli geniş düzlüklerle kaplıdır.

Ülkede karasal iklim özellikleri etkili olup kışlar soğuk ve karlı, yazlar sıcak ve kurak geçer. İlkbahar bol yağmurludur. Kuzeydeki alçak sahalarda 700 milimetreyi bulan yıllık yağış miktarı iç kesimlerde yüksekliğe bağlı olarak artar. Dinar Alpleri ve Balkan dağlarının yüksek kesimleri kısmen tahripten kurtulmuş orman örtüsüyle kaplıdır. Akarsu ağının büyük kısmını Tuna nehri ve kolları oluşturur. Güney ve iç kesimlerin sularını toplayan Morava ırmağı ülkede Tuna'ya karışan akarsuların en büyüğüdür. Tuna nehrinin kollarından Sava ve Tisa kuzey bölümdeki ovalık kesimleri sulayan en önemli akarsulardır.

Kilometrekareye 103 kişinin düştüğü ve nüfusun % 52'sinin şehirlerde oturduğu ülkede en kalabalık yerler Morava vadisi boyunca Niş ile Belgrad arası ve kuzeyde Novi Sad ile Subotica'nın da içinde yer aldığı Macaristan sınırındaki Voyvodina bölgesidir. Nüfus yoğunluğu başşehir Belgrad'la Subotica arasında kalan sahada ülke ortalamasının üzerindedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Voyvodina bölgesinde yaşayan Macar kökenli nüfus Macaristan'a göçe zorlanmıştır. Halen Voyvodina Özerk Bölgesi'nde nüfusun % 65'ini Sırplar, % 14,3'ünü Macarlar meydana getirmektedir. Yugoslavya'nın dağılmasıyla ülke içinde ve cumhuriyetler arasında meydana gelen göçler yanında ekonomik sebeplerle Batı Avrupa'ya iş gücü göçü olmaktadır. Nüfusun etnik yapısında 2002 nüfus sayımına göre Sırplar % 82,9 ile çoğunluktadır; Macarlar % 3,9, Boşnaklar % 2,1 oranıyla diğer başlıca topluluklardır. Dinî yapıda Ortodoks hıristiyanlar (Sırp) % 85, Katolik hıristiyanlar (Macar) % 5,5, müslümanlar (Boşnak, Arnavut, Türk) % 3,2'lik oranla ilk üç sırayı teşkil eder. Müslümanlar çoğunlukla Karadağ sınırındaki Sancak bölgesinde yaşar (% 78,3) ve aralarındaki en büyük etnik topluluk Boşnaklar'dır.

Sırbistan ekonomisinde tarım önemli bir yer tutar. Tarım faaliyetlerinin en yoğun olduğu kesim Voyvodina bölgesidir. Yetiştirilen başlıca ürünler buğday, mısır, ay çiçeği, şeker pancarı, tütün, keten ve kenevirdir. Sulanabilen alanlarda meyvecilik ve bağcılık yaygındır. İç kesimlerde, özellikle karstik sahalarda hayvancılık (sığır ve domuz yetiştiriciliği), Tuna ve Sava ırmaklarında balıkçılık yapılır. Ülke yer altı kaynakları bakımından (bakır, kurşun, çinko, boksit, linyit) zengindir. Başlıca sanayi ürünlerini tarım makineleri, ulaşım araçları, elektronik ve haberleşme aletleri, demir-çelik, kâğıt, kimyasal maddeler ve tekstil oluşturur. Sanayinin ihtiyacı olan enerjinin bir kısmı hidroelektrik ve termik santrallerden sağlanır; kalan açık Rusya'dan ithal edilen doğal gazla kapatılır. Sanayi tesisleri kuzeyde Belgrad, Niş, Novi Sad ve Subotica şehirleriyle yakın çevrelerinde yoğunluk kazanmıştır. Ülkede ulaşım ağı coğrafî konumun da etkisiyle gelişmiştir. Niş ve Belgrad hem iç ulaşım ağının en önemli merkezleri, hem de Orta Avrupa ve İtalya'yı Yunanistan'la Türkiye'ye bağlayan kara ve demiryollarının başlıca transit istasyonlarıdır. Sırbistan'ın dış ticaretinde Rusya Federasyonu, İtalya ve Almanya ilk sırada yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Besim Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, İstanbul 1969, s. 18-19; Selami Gözenç, *Avrupa Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul 1998, s. 108-109; *Population Census 2002* (Republic of Serbia Statistical Office of the Republic of Serbia), Belgrad 2003, s. 12-15; Orhan Türker, *Sırbistan-Karadağ Yolculuk Bilgileri*, İstanbul 2004; H. J. de Blij – P. O. Muller, *Geograph: Realms, Regions and Concepts*, Florida 2006, s. 99-100; S. Matvejev v.dğr., "Srbija", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1968, VII, 631-683.

HALİL KURT

II. TARİH

Bugünkü Sırbistan coğrafyası milâttan sonra I. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nun bir parçasını oluşturuyordu. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra (395) zaman zaman buralara Alanlar, Hunlar, Vizigotlar ve Bulgarlar hâkim oldu. 547-548'de bölgeye ilk Slav akınları başladı. Güney tarafından yavaş yavaş ilerleyen Slavlar, Balkanlar'ın kuzeybatı kesimine gelen Avarlar'ın baskısıyla dağıldılar. VII. yüzyıl ortalarında Slavlar, Raşka (Raška / Ras, bugünkü Sancak) bölgesinden geçerek Karadağ'ın sınır bölgelerinden Kuzey Arnavutluk'a kadar girmeyi başardılar. Konuyla ilgili farklı teoriler bulunmakla birlikte Balkanlar'a gelen bu ilk Slavlar arasında Sırp, Hırvat veya Bulgar gibi bir ayırıma gitmek mümkün değildir. Slavlar'ın Balkanlar'a yerleşmeye başlamasıyla Balkanlar'daki nüfus yapısı büyük bir değişikliğe uğradı. İlk Sırp yerleşimleri Raşka bölgesinde olduğu için Sırplar'a bu devirde ayrıca Raşkalılar adı verildi. Bunun dışında Karadağ, Hersek ve Güney Dalmaçya'ya da yerleşildi.

Sırplar aynı dönemde kabile reisi (županlar) tarafından yönetilen kabileler / boylar halinde teşkilâtlanmıştı. Dalmaçya kıyıları ve Hırvatlar Roma'nın etkisine girerken Sırplar'ın yaşadığı bölgeler Ortodoks Hıristiyanlığın sahasını oluşturdu. Sırp boylarının önderi büyük županın IX. yüzyılın sonlarına doğru Hıristiyanlığı kabul ettiğine inanılmakta ve bu olayın ardından Sırplar'ın bu dine girdiği düşünülmektedir. Bu dönemden itibaren Sırbistan önemli ölçüde Doğu kilisesinden etkilendi ve X. yüzyılda Sırplar arasında Ortodoks Hıristiyanlık yayıldı. Balkan Ortodoksları'ndaki yazılı kültür bu ilişkiye dayanır. Kiril ve Metodi isimli misyonerlerin IX. yüzyıl ortalarında geliştirdiği alfabe (Kiril alfabesi) Ortodoks Slavlar arasında yayıldı; günümüzde de bu alfabe kullanılmaktadır. 1036 yılında bugünkü Karadağ bölgesinde Stefan Vojislav, Bizans imparatoruna bağlılığı reddederek Roma'ya tâbi olduğunu bildirdi ve çevresindeki Slav boylarını egemenliği altına toplamaya başladı. 1077'de bölge, Zeta adı altında Konstantine Bodin isimli Katolik bir kralın yönetiminde bir krallık haline geldi. Böylece ilk defa bir Sırp devleti tarih sahnesine çıkmış oldu. Her ne kadar Kral Bodin'in ölümünden sonra krallık iç savaşlarla parçalanmaya başlamışsa da 1160'larda Stefan Nemanja (yaklaşık 1166-1196) yeni bir hânedanlık kurdu. Bölgedeki güçlerini korumaları için komşu ülkelerle ve özellikle Bizans'la zaman zaman şiddetli savaşlar oldu. Sırbistan coğrafyasının zengin gümüş kaynaklarına sahip olması sayesinde ülkedeki beyler bu dönemde büyük ordular besleyebilmiş, gösterişli kilise ve manastırlar yaptırabilmişlerdir. Bununla birlikte şehirlerin gelişmeye başlaması ancak Osmanlı döneminde olmuştur. Bu dönemde Stefan Nemanja'nın ölümünün (1200) ardından ikinci oğlu Stefan tahta çıktı ve Bizans'la iyi ilişkiler kurulmaya çalışıldı. Ağabeyi ve Zeta hükümdarı olan Vukan'ın ona karşı ayaklanması bir netice vermedi ve 1217'de burada Sırbistan Krallığı ilân edildi. Stefan'ın oğulları Vladislav, Radoslav, I. Uroş ve oğlu Dragutin'in hükümdarlıkları döneminde de Raşka bölgesi Sırp Krallığı'nın bir parçasıydı. Bölgenin bu devirdeki başşehirleri Ras, Reževo, Jeleč ve Dugopolje gibi merkezler olarak zaman zaman değişti. 1282 yılında (Deževski Sabor akabinde) Kral Milutin, Sırp Krallığı'nın merkezini Ras'tan daha sonra Üsküp'e taşıdı (Mušović, s. 7-13). İki yüzyılı aşan bir süre yaşayacak olan bu hânedanlık (Nemanjići hânedanı: 1166-1371) güçlü bir Sırp devletinin doğuşuna